

Radna (Óradna) ezüstabányái és kohóművei

RÉTHY KÁROLY

Az ezüstabányászatáról híres *Radna* vagy *Óradna* (Rodna Veché), egykori ősi bányahely, *Naszódtól* (Nasăud) 41 km-re északkeletre, *Beszterce* felett, a *Radnai-havasok* déli lábánál fekszik. Neve az ősszláv ruda (érc) szóból ered, ami az egykori híres ezüstabányákra utal, melyeket egy ó-orosz krónika 1235-ös másolata említett (4). Radna az Árpád-kori Magyarország egyik legjelentősebb ezüstlelőhelye és Erdély legnépesebb településeinek egyike volt. Neve 1235-ben és a váradi kanonok, *Rogierius* (1205-66) mesternél *Rodna*, 1241-ben *Rudna*, 1358-ban *Radna*, 1520-ban *Radnabánya*, 1733-ban *Rothnabánya*, a 19. századtól pedig *Óradna* alakban fordul elő.

Mint *Szellemgy Géza* főmérnök, geológus írta: „*Az óradnai érctelepek részint eredeti helyzetben levő telepek, részint pedig nagy kiterjedésű másodlagos képződésű szabálytalan tömzsök. Néha arzén-kénegekkel (arzenopirit) és ólomfényével (galenit) kevert, 80-85% vaskénegekkel (pirit, markazit, pirrhotin) érckitöltődéssel, mint amilyen a Nádor-tömzs és a Kéneg-tömzs. Mások pedig aranytartalmú s ezüstben gazdag ólomfényle (galenit) és horganyfényle (szfalerit) polimetallikus érccel, mint amilyen a fentiekől nyugatra található Barbara párhuzamos érctestek, valamint a 250 m hosszú és 60 m széles Amália-Cerussit tömzs*”. Az itt található érctestek, lencsék a kristályos palák és az andezit-konglomerát határán alakultak ki, s részben eredeti helyzetben lévők, részben pedig nagy kiterjedésű, másodlagos képződésű érc-tömzsök (1). A kristályos palákban főleg pirites, míg a mészköves kőzetekben piritben gazdag polimetallikus érctestek voltak jelen (15). Az itt kitermelt ércből egykor csak az ólomérc (galenit) került feldolgozásra, amiből az

aranyat, ezüstöt és ólmot nyerték ki. A cinkérc feldolgozásával – ami szfalerit vagy wurtzit formájában van jelen – csak 1818-ban, illetve 1838-ban a Selmecebányán végzett *Dillinger Félix* bécsi udvari tanácsos (Hofrath) és *Johann Grimm* (1805-74) nagyági bányamérnök (1832-40) – a pribrami bányászati akadémia későbbi professzora, igazgatója (1850) – foglalkoztak, sikertelenül, mivel az egészen fekete cinkércnek igen magas volt a vastartalma (11). Ezt a műszaki problémát – ami valószínűleg a szfalerit vasban gazdag változata, a marmatit vagy a wurtzit nagyobb arányú jelenlétéből adódhatott – csak 1901 után sikerült megoldani (2, 11). Mint *Vitális István* írta 1940-ben: „a kitermelt zúzócérc 60%-a aranytartalmú pirit, 20%-a szfalerit, 6-8%-a ezüsttartalmú galenit és 12-14 %-a kvarc és kalcit”. Ezzel kapcsolatban *Süssner Ferenc* pedig azt írta: „a breccsás (szerkezetű) érceken szabad arany is előfordul, melyet 1876 előtt ponyvás széreken fogtak fel” (10).

A radnai érctermelés valószínűleg már jóval időszámításunk előtt elkezdődött, s az ezüstabányák a római uralom alatt jól ismertek voltak. Ugyanis miután *Traianus* elfoglalta *Erdélyt*, minden bányát kiaknázás alá vettetett, és *Radnán* is folytatódott a bányászati tevékenység (105-274) (4). Azt, hogy a rómaiak is üzték itt a bányászatot, a régi, felhagyott tárnákból, olvasztók nyomaiból, bányászati eszközökből, régészeti tárgyakból, s a táró martjába vésett rovátkákból tudjuk, melyekkel a táró haladását jelölték. Továbbá római adatokból, valamint abból a tényből, hogy a rómaiak *Dalmáciából* bányászattal foglalkozó lakosokat telepítettek Erdélybe, mivel akkor a só mellett az arany és ezüst volt a terület legfőbb gazdasági kincse. Ez a tevékenység kisebb-nagyobb megszakításokkal talán a népvándorlás idején is folytatódott. Mindezekről a *Bényes* és a *Curățel-hegy* (1520 m) lejtőjén található sok horpa és salakhányó is árulkodik. A *Curățel-hegyen* ismert legrégebbi tárnák: a *Zapp Péter*-, *Tar Péter*-, *Sámuel*-, *Nádor*-, *Mihály*-, *Antal*-, *Nepomuk János*-, *Teréz*-, *Károly*-, *Borbála*-, *Glückauf*- és a *Ferdinánd-tárna* volt (8, 9). Az *Óradna* melletti *Bánya-patak* és az *Újradna* melletti *Kobasel-patak* közti *Bényes* (1587 m) vízválasztó (8) régi bányájában, ami valószínűleg 1241-ben semmisült meg, 1867-ben egy 13.

századi ezüstpénzt találtak, ami arra utal, hogy a bánya jóval a tatárjárás előtt létesült (9).

Az a történelmi esemény már jól ismert, hogy közvetlenül az államalapítás után, 1003-ban *I. István* legyőzte az *erdélyi gyulát* (méltóság-, és nem személynév!), így a bányászatra alkalmas területek és városok az *Árpádok* fennhatósága alá kerültek, közöttük *Radna* és ezüstabányái is. Ezek később a királynék birtokaihoz tartoztak.

A 12. században, amikor egyre inkább a regáliákból (királyi haszonvételekből) befolyó jövedelmek kerültek előtérbe, *Radna* is német vendég (*hospes*) bányászokkal települt be. A krónika szerint *Besztercét* és *Radnát* 1206-ban alapították, és 1222-ben *Vizaknai Imre* volt az ispán (4). A mongol-tatár dúlás idején, amikor 1241-ben *Kádán* vezér seregei elpusztították *Radnát*, már jelentős bányaváros volt, és saját bírakkal, esküdekkel rendelkezett, amiről egy 1268-as okmány tesz említést (4). A tatárok ekkor 4000 embert öltek meg és 400-at elhurcoltak, köztük *Aristaldust* (*Herystoldust*), aki 1235 és 1241 között a város ispánja és az ezüstabányák felügyelője volt (3). A mongol támadás idején, *Heltai Gáspár* kolozsvári lelkész szerint, 1241-ben *Radnabányán* 40 ezer bányász művelte a bányákat nagy haszonnal. Erről *Rogierius* pedig azt írta: „*Kádán Oroszország és Kunország között háromnapi utat tett meg, míg elért a gazdag Rodnához, a király ezüstabányájához, ahol nagyszámú nép tartózkodott*”. De a tatárjárás után *IV. Béla király* a visszatért, s újonnan érkező németekkel (*hospites nostri regis*) újjáépítette a várost és újjászervezte a bányászatot (9). A régészek az 1241-ben lerombolt templom alatt, amely ma is emlékeztet az akkori gyászos eseményekre, 1990-től *II. Isván király* idejéből származó pénzürmékre és nagyszámú más korabeli emlékre bukkantak.

Rodna (*Radna*) első írásbeli említése a honfoglalás után, 1264-ből maradt fenn, amikor *IV. Orbán pápa* arra intette *V. Istvánt*, hogy anyjának, *Mária királynénak* adja vissza elfoglalt birtokait, köztük *Radnát* és *Besztercét* (FCD, IV. k. 3. rész 216-217. p.). A második írásos adat 1268-ból származik: *Radna* bányaváros bírának és esküdtjeinek bizonyságlevelében egy ezüstabányát is emlí-

tenek (16). 1270-ben *Radna* város összeállította a 23 pontból álló, német nyelvű város- és bányajogát (16). Az első oklevél szintén *V. István* király idejéből, 1270-72-ből ismert, amikor a templomban kihirdetésre került a bánya- és városjog (16). Mint *Wenzel* és *Pesty* írta: „1274-ben már *Pál mester* volt *Rodna* és *Beszterce* grófja (*Comes de Rodna et de Bysterce*)” (7).

1310-ben *Apor László* erdélyi vajda (1307-10) hűséget fogadott *I. Károly* királynak (1310-42), s a királyi jövedelmeket, közöttük az ezüstartamát (argenti fodinam de Rodna) átengedte neki (16). 1320 után, amikor a radnai bányászat a korábnál nagyobb lendületet vett, *Radna* egy *comes* (ispán) joghatósága alatt álló, kiváltságokkal rendelkező város volt, ahol túlnyomóan ezüstércet termeltek. De *I. Károly* reformja alapján az aranypénz-verés nagyobb szerepet kapott, ezért *Radna* 1378-ig *Körmöcbánya* mögött fokozatosan háttérbe szorult. 1409-ben ideiglenesen visszanyerte korábbi jelentőségét, azonban 1440-ben, amikor *Erzsébet* királynő *Radna* várát és a várost elajándékozta, már csak jobbágyfalu volt. 1453-ban *V. László király* *Beszterce* várost és *Radnát* *Hunyadi János*nak adta, aki azt a saját birtokának (*possessio nostra Rodna*) nevezte. Majd 1467-ben az országgyűlés úgy határozott, hogy *Radnát* a király tartsa fenn a *Magyarország* iránt hűséget mutató moldovai és havasalföldi királyok számára. 1469 körül ismét száz telepések költöztek be, akik újrakezdték az itteni arany- és ezüstartamú érc-termelést. *Beszterce* környékén még a múlt századokban is élt az a hagyomány, hogy ők a Szepességből bányaművelésre ideérkezett szászok utódai. Amikor *Radnát* és tartozékait 1475-ben visszacsatolták *Beszterce*hez, már a térség gazdasági központja, *oppidum* (mezőváros) volt (7), és 1478-tól 1512-ig még pénzverővel is rendelkezett (9).

A radnai bányák fellendítését 1482-ben *Mátyás király* (1458-90) csak úgy látta biztosítotttnak, ha *Radna* város és tartozékai továbbra is *Beszterce* városához tartoznak, amit 1492-ben és 1494-ben *II. Ulászló* is megerősített (8). *Mátyás* 1492-ben kiadott egy dekrétumot is, amelynek 30. cikkelye szerint „a földbirtokosok területein talált bármiféle fém és érc szabadon kitermelhető”. A tized biztosítása érdekében pedig elrendelte, hogy „a termelt aranyat és ezüstöt, csak a királyi kincstárnál lehet beváltani”.

1519-ben pedig *II. Lajos király* megengedte *Kugler Valentin* besztercei lakosnak és utódainak, hogy a radnai bányákban termeljenek, ha rendesen fizetik a királyi járadékokat. Azonban a mohácsi vést követően, miután 1529-ben *Petru Rareș* moldovai vajda elfoglalta és elpusztította a bányákat, *I. Ferdinánd* a radnabányai birtokát 1533-ban az iránta tanúsított hűségéért *Pempflinger Márk* nagyszebeni királyi bírának, kamaraispánnak adományozta (16).

1538 és 1551 között már a moldovai vajdák birtokában volt⁷. De 1552-ben *I. Ferdinánd* biztosainak jelentése már a radnai bányák újbóli pusztulását jelezték (12). A 17. század második felében az itteni bányák többsége még magán bányatársaságok és családok kezében volt (*De-Jean v. Hausen* kamarai tanácsos, báró *Schirnding Wilhelm*, báró *Enzenberg Károly*, *Boháts József*, *Richter Károly*, *Mühlbeck Ferdinánd*, *Schlaum Móric* és a *Bruncz család*). Ezek közül a legnagyobb bányatársulat báró *Johann Anton De-Jean v. Hausen* kamarai tanácsos tulajdonában volt (1, 9).

A kincstár 1705-ben az óradnai bányákat, melyek gyönyörű piritkristályaikról is híresek voltak, elvette a szászoktól, és *Boldizsár Károlyt* bizták meg, hogy azokat indítsa újra. A tatárok azonban 1717-ben ismét elpusztították a fektéseket. Majd *Holzberger Pál* mérnöke, miután 1731-ben felmérte az itteni bányák állapotát, „*Actum Rodnau dem 20 Mai 1731 in praesentia des Herrn Bergmeisters Holzberger und andern Officianten*” cím alatt átfogó jelentést készített. Ugyanabban az évben *Franz S. von Rebentisch* császári kamarai tanácsos, *De-Jean v. Hausen* és *J. Lamberger* bányamester a *Szt. Péter*, a *Zapp Péter* és a *Sámuel* tárnák bezárását rendelték el (9). Az 50-es 60-as években, amikor a radnai bányák igazgatója gróf *Ybarra Ignatz* kamarai tanácsos volt, *Holzberger Pál* bányamérnök és *Sztojka Tóbiás*, a bányák adminisztrátora (1755-66), a nagybányai bányakerület igazgatója és bányagrófja, *Gersdorff Ferenc* (1750-64) javaslatára 1763-ban a kincstár ólomkohót létesített, és 1766-ban átvette a *De-Jean v. Hausen-család* bányáinak a felét (1, 8, 9). Ekkor *Gersdorff*, gróf *Ybarra* és *Holzberger* az itteni bányák felújítását is javasolták, és *Braunecker Ferencet* nevezték ki a bányák adminisztrátorának.

1789-ben, *Nováky László* adminisztrátorsága idején a *Hoffnung Gottes*-féle tárna *Brunecz Károly* bányamérnök tulajdonában volt, aki a fent említett régi tulajdonosoktól vette meg, s 1803-ig állt termelés alatt. Az *Amália*- és a *Szt. Péter-tárnák* pedig *Brunecz, Metzger* és a bécsi *Barthenstein* tulajdonában voltak. A *Szt. Háromság-tárnát* *Hans G. Hoffman* és *Henrik Sporet* birtokolták (9). Azonban *II. József* uralkodása (1780-90) idején majdnem teljesen szünetelt a bányaművelés. 1795-ben, amikor *Óradnán* már 9 zúzó volt, és a *De-Jean v. Hausen-család* bányáinak további egynegyedét átvette a kincstár, *Budai János* lett a kincstári bányák adminisztrátora (1793-95), *Wágner János* az öntömester.

Miután 1799-ben egy új kohót építettek, már *Méhes János* adminisztrálta a bányákat (1804), *Higner Miklós* volt a bányamérnök és *Czirbesz (Zirbusz) Zsigmond* a kohómester (1, 9). Ez az állapot 1813-ig tartott, amikor a *Teréz-tárhoval* jelentős ércközüket tártak fel (1, 8). 1825-26-ban az óradnai bányák élén *Franz Freudl de Königshulden* állt (9), mellette *Debreczeni Márton* (1802-51) bányagyakornok és helyettes olvasztómester volt, aki ott írta meg a „*Ki-óvi csata*” című hőskölteményét, és 1832-ben egy új fémkohót épített, ahol a bényesi bányákban termelt ólomércet olvasztották (7, 17). 1818 és 1841 között kb. 150 ember dolgozott az itteni bányákban, de 1841 után az óradnai bányamű fokozatosan újból hanyatlásnak indult (8).

Óradnán, ahol 1843-ban már bánya- és kohóhivatal működött, melynek gondnokai 1845-ben *Göllner János* és *Szmik N. Ignác* voltak, a bányamérnök pedig *Marschan János* (aki 1846-ban már *Selmezbányán* volt tanár [5]), a kincstár a *Curățel-hegy* (1560 m) nyugati lejtőjén, az *Amália-patak* és a *Debreczeni-árok* közötti bányákban folytatott termelést (8). A bányamű 1849-ben újból veszteséges volt. Azokban az években, amikor *Miálovichi Viktor* volt az itteni bányák adminisztrátora (1862-67) és *Schreiber* a kohómester (1865), az *Amália*- és a *Cerussit-tömzs* 1867-es feltárásával, s azzal, hogy 1876-ban az *Antal-tárotól* felfelé egy 520 méter hosszú siklót építettek, újból gazdaságossá tették a bányaművet (1).

Óradnán az 1860-as években 80-110 tonna ólmot termeltek, de a szfalerit és pirit a 20. századig feldolgozatlan maradt. Az óradnai

bánya- és kohóhivatal főnöke 1881-ben *Miálovich Győző* volt és *Süssner Ferenc* a bányatiszt, majd vezető (1873-85), 1885 és 1887 között pedig *Szellemy Géza* a főmérnök (5). Az 1880-as évek végén már 1445 tonna volt az ólomtermelés. Utána a nagybányai kerületi bányaigazgató, *Bittsánszky Ede* miniszteri tanácsos *Guzmann Jánost* nevezte ki (9, 10), aki 1887-től 1907-ig volt a bánya- és kohóhivatal vezetője, *Fizély Sándor* (1887-1901) és *Gallov Géza* (1901-1907) pedig a bányatiszt, amikor 1892-ben új szérelőház is épült. A radnai bányák 1853 és 1893 között 58 kg aranyat és 8378 kg ezüstöt adtak. A következő években a bányahivatalt már *Gallov Géza* vezette (1907-14), és *Burkart Ferenc* volt a bányatiszt (1910-14) (1, 5).

Az óradnai kohótelep 1902-től szünetelt. 1907-ben a kincstár áttért a kénkovand- (pirit-) termelésre, amit a vegyigyáraknak értékesítettek (6). 1907-ben a kincstári bányákkal szemközt, a *Fluorasa-* és a *Cioroiu-patakok* közti hegyháton *Winkler & Taussig* cége folytatott kutatást (8). 1907 és 1918 között a budapesti székhelyű *Felső-magyarországi Bánya- és Kohómű Rt.*-nek is voltak *Óradnán* piritbányái (13).

1907-től *Földrán* az *Ányes völgyében*, s *Újradna* mellett a *Kobasel-* (*Cobășel-*) *völgyben* végeztek kutatásokat (5,8). A *Felsőmagyarországi Bánya- és Kohómű Rt.* 1908-ban a kormánytól évi 300 ezer korona ár-visszatérítési kedvezményt kapott pirit és piritpörk szállítására. *Óradnán*, ahol *Lackner Antal* főmérnök vezetése alatt (1910-14) (5) 1914-ben kezdték meg a pirittermelést (8) katonai felügyelet alatt, 1916-ban már 110.450 q kénkovandot (piritet) termeltek (13). A minisztertanács 1912-es jegyzőkönyve szerint pedig „*az óradnai bányaműben kénkovand (pirit) feldolgozására szolgáló mosó- és osztályozómű épült*”. Amikor a kincstári bányamű 1913-ban egy, a mélyebb szinteket feltáró altárót kezdett kihajtani, már a kincstár is 125 ezer mázsa kénkovandot (piritet) termelt (14). A kincstári bányamű azonban 1915-ben szállítási gondok miatt szüneteltette a termelést. 1918-ig a kincstári a kedvezőtlen gazdasági körülmények miatt csak jelentős áldozatokkal művelte a *Nádor-*, a *Kéneg-*, a *Barbara-* és az *Amália* cerussit-tömzsöket. A *Felsőmagyarországi Bánya- és Kohómű* az ányesi és kobaseli bányáknál –

katonai felügyelet alatt – 1918-ban még egy 18 km hosszú kötélpályát is épített. A m. kir. bányamű végül 1918-ban beszüntette óradnai működését.

*A Magyar Királyi Kincstári Bányák Teréz-tárója, Óradna.
Papp Károly felvétele, 1911.*

A M. Kir. Kincstári Zúzótelep, Óradna. (Papp Károly felvétele, 1911.)

1919-től 1921-ig *Halász András*, a borsai és az anyesi bányák vezetője, majd *ifj. Popper József* irányításával (1926-28) a *Felsőmagyarországi Bánya- és Kohómű Rt.* folytatott Óradnán piritter-

melést. De a román uralom alatt a piritbányászat jelentősen visszaesett, és 1934-ben már csak 4000 tonna volt (14). Az 1930-31-es években a *Dombhát-* vagy az *Ányes-* (*Anieș-*) völgyben levő és a resicai UDR tulajdonában álló *Minopirit Rt.* termelt még itt piritet.

A II. bécsi döntést követően, a partiumi és az észak-erdélyi területek visszacsatolása után, az óradnai bányamű újból a magyar kincstár tulajdonába került, és a *Budapesten* székelő *Magyar Kir. Állami Ércbányászat* központi irányítása alatt állt. *Seyler József* főmérnök volt a radnai kincstári bányamű vezetője (1941-42). A 33%-ban magyar tőkével rendelkező, bukaresti székhelyű *Minopirit Rt.* piritbányái is termelés alatt álltak. Ezekben az években *Földvári Aladár* végzett földtani és teleptani megfigyeléseket *Óradna* vidékén.

A II. világháborút követően néhány évig stagnált a termelés. De miután a román kutatóvállalatok újabb feltárásokba kezdtek, az 1950-es években egy új polimetallikus érctestet fedeztek fel. 1951-ben *Óradnán* létrehozták az *Exploatarea Miniere Rodna* érckitermelő vállalatot, majd 1973-ban megkezdték *Radnaborberek* (*Valea Vinului*) térségében, két bányában az érctermelést, és felépítettek egy 5000 tonna/nap polimetallikus érc feldolgozására alkalmas üzemet. Miután 1981-ben *Óradnától* északkeletre, a *Radnaihágó* felé található *Făget-Valea Mare* térségében egy harmadik bányát is megnyitottak, létesítettek egy újabb, 200 ezer tonna kapacitású ércfeldolgozó művet. Az 1990-es években 2800 bányászt foglalkoztatott a bányauzem. 2000-től azonban több bányát bezártak, 2006-ban pedig a román kormány határozata alapján ezt a bányavállalatot is végleg megszüntették, *Óradna* vidékét pedig turisztikai területté nyilvánították. Ilyen szomorú sorsra jutott ez a híres ezüstbánya-vidék.

I r o d a l o m

1. FIZÉLY S.: Az óradnai m. kir. és társulati bányamű = Woditska I.: *A nagybányai m. kir. bányagazgatósági kerület monográfiája*. Nagybánya, 1896. 265-272. p.

2. GRIMM, J.: *Zur Kenntniss des Erzvorkommens bei Radna in Siebenbürgen*. 1868.
3. HODOR K.: *Doboka vm. természeti és polgári esmértetése*. Kolozsvár, 1837. 17-18. p.
4. KÖVÁRY László.: *Erdély régiségei és történelmi emlékei*. Kolozsvár, 1892. 271-272. p.
5. *Magyar Bánya-kalauz*. Bp., 1881-1914.
6. OBLATEK B. – GYÖRGY G.: *A nagybányai bányakerület monográfiája*. Nagybánya, 1912. 60-67. p.
7. PESTY Frigyes: *Az eltűnt régi vármegyék*. (II. köt.) Budapest, 1880. 108-126. p.
8. ROZLOZSNIK Pál: *Az óradnai bányavidék geológiai viszonyai*. = *A M. kir. Földtani Intézrt Évi jelentése*, 1907. 100-122. p.
9. ŞOTROPA V.: *Minele Rodnene*. = *Rev. Ist. Cult.* Nr. 8., 1928. 1-53. p.
10. SÜSSNER, F.: *Die Erzlagerstätten bei Alt-Rodna in Siebenbürgen*. = *Oest. Zeit. für Berg- u. Hüttenw.*, 24., 1876. – U.a: *A volt naszódi kerület földtani viszonyainak átnézete*. = *Erdélyi Múzeum*, IV. évf., 1877. 10. sz., 156-162. p. (Benne Óradna területe is.)
11. SZELLEMY G.: *Az óradnai havasok érctelepei*. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 1901. p. 46-49.
12. WENZEL Gusztáv: *Magyarország bányászatának kritikai története*. Bp., 1880.
13. *A Bánya*, 1910-1917.
14. VITÁLIS I.: *A visszatért magyar- és erdélyországi részek ásványkincese és bányászatuk*. = *Budapesti Szemle*, 1940. 159-76. p.
15. BRANA V.: *Zăcămintele Metalifere ale Subsolului Romînesc*. Bucureşti, 1958. Ed. Ştiinţifică, 75. p.
16. *A Magyar Bányászat Évezredes Története*. IV. köt. (Szerk. Izsó I.). Magy. Olajipari Múz. & OMBKE, Budapest, 2010. 23., 27., 67. p.
17. Guzman J.: *Ó-radnai m. kir. kohómű*. (in Woditska I.: *A nagybányai m. kir. bányagazgatósági kerület monográfiája*. Nagybánya, 1896. 273-279. p.

